

**ПРИЙОМ ТРАНСПОЗИЦІЇ В ПЕРЕКЛАДІ З ІСПАНСЬКОЇ НА
УКРАЇНСЬКУ: ОБ'ЄКТИВНИЙ ТА СУБ'ЄКТИВНИЙ АСПЕКТИ**

Загальноприйнятий у перекладознавчій науці принцип перекладності не передбачає точного відтворення в перекладі форми та змісту оригіналу, і жодний переклад не позбавлений індивідуальних творчих відбитків перекладача. За словами М. Павича, для того, щоб зрозуміти істинне значення думки, її слід перекласти тринадцятьма різними мовами [Павич, 2001: 113]. У зв'язку з цим пригадується легенда про переклад Біблії-Септуагінти, коли цар олександрійський Птоломей II Філадельф (285—246 рр. до н. е.) захотів отримати грецький переклад Святого Письма для своєї бібліотеки. Над перекладом працювали 72 вчених книжники, кожний в окремому приміщенні, і, як стверджує легенда, вони не лише завершили роботу в один і той самий час, а й отримані тексти звучали абсолютно однаково [Вікіпедія]. Відтак, Біблію назвали Септуагінтою, тобто, перекладом сімдесяти товмачів. Якщо вірити легенді, то напрошується висновок, що саме абсолютна істинність тексту Святого Письма навіть у мудреців не викликала різних суб'єктивних тлумачень.

Легенда є легендою. Але якщо розглядати її в ракурсі теорії і практики перекладу, то важко заперечити, що чим більше перекладів одного й того самого твору ми досліджуємо, тим більше ймовірність того, що ми знайдемо об'єктивне чи близьке до об'єктивного тлумачення першотвору. Так про це пише В.В. Коптілов, у зв'язку з відтворенням ідейно-образної структури тексту: „При порівняльному аналізі перекладів слід насамперед виділити в них ‘спільну частину’ і місця, що відрізняються в різних перекладах. При співвіднесенні перекладів з оригіналом виявляється, що ‘спільна частина’ найбільш близько відтворює його ідейно-образну структуру. ‘Спільна частина’ кількох перекладів, як правило, є об'єктивним відображенням першотвору, тоді як частини, що відрізняються в різних перекладах, свідчать про неоднакове розуміння оригіналу перекладачами” [Коптілов 1969, 30]. Справді, дослідження саме декількох перекладів дає можливість виявити об'єктивні риси першотвору. І навпаки, відмінні частини в різних перекладах дозволяють простежити індивідуальність перекладачів, особливості їхніх стратегій. Цю останню думку винесено на захист та захищено у дисертаційному дослідженні В.О. Нурієва [Нурієв 2005, 11].

Об'єктивне відтворення першотвору, зокрема, його ідейно-образної структури (у термінах В.В.Коптілова), передбачає адекватне відтворення змісту та форми, винайдення правильного компромісу між

трансформаціями семантичними при перекладі та формальними змінами, які, звичайно, неможливо охопити повністю в рамках статті. Але, оскільки об'єктивне та суб'єктивне можна простежити на різних перекладацьких явищах, проаналізуємо тут одне з них. Зокрема, однією з поширених перекладацьких трансформацій, яка може носити як обов'язковий, так і факультативний (необов'язковий) характер, є транспозиція [Вине, Дарбельне 1978, 158-159]. Відтак, транспозиція – це один з прийомів перекладу, на якому яскраво повинні простежуватись як індивідуальні перекладацькі рішення, так і трансформації, викликані об'єктивною необхідністю. Зазначимо, що прикметники „індивідуальний” та „суб'єктивний” у цій статті ми розуміємо як синоніми у значенні „властивий певній особі; особливий для кожного індивідуума” [ВТСУМ 2004, 398]. Щоправда, прикметник „суб'єктивний” можна тлумачити як похідний від „суб'єктивізму” [ВТСУМ 2004, 1211], і тоді він буде означати радше брак об'єктивності, тобто, бути близьким до значення „помилковий”. Однак помилкові суб'єктивістські перекладацькі явища не є об'єктом дослідження цієї статті, і, очевидно, ще очікують на системне вивчення.

Отже, метою цього дослідження є виявити об'єктивні та суб'єктивні риси транспозиції при перекладі з іспанської українською. Для аналізу взято текст лекції Ф. Гарсії Лорки „Теорія і гра дуенде” та два українських переклади (М.Лукаша та Є.Гулевича). Аналіз перекладацьких рішень, особливо ж, у випадку факультативних транспозицій, має пролити світло на індивідуальні та закономірні особливості процесу перекладу. Узагальнення цих особливостей, у свою чергу, дасть можливість виявити закономірності не лише перекладу як результату, а й перекладу як процесу.

Термін „транспозиція” є надзвичайно полісемантичним як у філологічних науках взагалі, так і в перекладознавстві зокрема. Тому коротко охарактеризуємо стан питання та визначимо наше розуміння. Так, цей термін достатньо вільно вживається на позначення зовсім різних змін при перекладі, що не мають між собою нічого спільного. Наприклад, спрощення стилю в усному перекладі [Туровер 1968, 122-126]; спосіб адаптації іншомовних власних назв [Ермолович 2001, 198]. Однак у переважній більшості перекладознавчих праць транспозицію характеризують як зміну граматичних категорій при перекладі [Толковий... 2003, 280], [Lopez Guix та інш. 1997, 261], [Newmark 1992, 122] або, дещо точніше, як зміну частини мови при перекладі [Вине, Дарбельне 1978, 158-159], [Terminologie 228], [Калустова та інш. 2000, 73]. Однак зауважимо, що, наприклад, прийом „модуляції” або конверсної трансформації теж призводить до граматичних змін при перекладі, однак транспозицією він не

вважається, і навіть їй протиставляється [Newmark 1992, 125]. Що ж до окремих підтипів транспозицій, що їх виділяють різні дослідники, то дійсно, переважна більшість їх стосується граматичних змін, однак іноді іноді в це поняття вписуються окремі лексичні зміни, зокрема „заміна слів германського походження на слова класичного [для іспанців – латинського] походження: finger prints (анг.) – huellas dactilares (ісп.)” [Blvarez Calleja 1994, 196]. З огляду на такі широкі можливості тлумачення терміна „транспозиція” та на велику кількість її підтипів, вважаємо за потрібне обмежити об’єкт аналізу до такого типу транспозиції, який, на нашу думку, охоплює більшість різновидів цього перекладацького явища. Зокрема, будемо розглядати насамперед ті зміни при перекладі, при яких не лише відбувається зміна граматичних категорій, а й зберігається відповідна синтаксична роль фрагменту перекладу відповідно до фрагменту оригіналу. Такому критерію відповідає переважна більшість підтипів, наведених у класифікації П. Ньюмарка [Newmark 1992, 123-124], М.А. Альвареса Кальехи [Blvarez Calleja 1994, 196], у Перекладознавчому тлумачному словнику під редакцією Ж. Делілла [Terminologie 1999, 280].

Вважаємо, що виділення в окремий тип транспозиції, при якій зберігається синтаксична роль у перекладі, має не лише описове значення. Ця зміна є поверхневою, отже, не призводить до зміни логічної структура та синтаксичної будови речення. Відтак, надаючи можливість подолати велику кількість міжмовних розбіжностей, така транспозиція є зручною через те, що не тягне за собою інші зміни. Вільне володіння різними типами такої транспозиції – надзвичайно вартісне вміння при письмовому перекладі й неоціненне при усному, зокрема, синхронному перекладі, коли невідомо заздалегідь, якою буде подальша структура речення (з чого випливає дидактичне значення нашого об’єкту дослідження).

Аналіз типів граматичної транспозиції передбачає певну класифікацію. Оскільки класифікація можлива за різними критеріями (напр., за синтаксичною функцією транспозита, за характером структурних розбіжностей тощо), тут ми класифікуватимемо цей прийом за такою ознакою, яка, на нашу думку, найтіснішим чином пов’язана зі співвідношенням об’єктивного та суб’єктивного в перекладі. Так, усі виявлені типи транспозиції можна розділити на дві великі різнорідні групи: транспозиція безеквівалентних граматичних структур (у термінах В.Н.Комісарова) та транспозиція тих граматичних одиниць, які теоретично мають відповідні еквіваленти в мові перекладу.

1. Транспозиція при перекладі безеквівалентних граматичних структур. У наступному прикладі іспанська абсолютна конструкція з

дієприкметником, яка не має структурного відповідника в українській мові, в перекладах відтворена по-різному:

Desde el aco 1918, que ingresū en la Residencia de Estudiantes de Madrid, hasta 1928, en que la abandonū, terminados mis estudios de Filosofna y Letras, he ondo en aquel refinado salyn (...) cerca de mil conferencias. [Lorca 1972, 109]

З 1918 року, коли мене прийняли в мадрридську студентську Резиденцію, і до 1928-го, аж до закінчення курсу філософії та літератури, я прослухав близько тисячі лекцій у прекрасній цій залі. (...)[Лорка 1975, 105]

Від 1918 року, коли я ввійшов у коло мадрридських студентів, і до 1928-го, коли його полишив, закінчивши студіювати філософію та гуманітарні науки, в тому рафінованому товаристві, я прослухав десь із тисячу лекцій. [Лорка 2002, 212]

Окрім того, що в перекладі М.Лукаша відтворена іменниковою синтагмою у функції обставини, а в перекладі Є.Гулевича – дієприслівниковим зворотом, така реалія іспанської системи освіти як „Facultad de Filosofna y Letras” теж перекладена по-різному.

Трансформації асбсолютних дієприкметникових зворотів за такими схемами вже описані як в іспансько-українській, так і в інших часткових теоріях перекладу [Алесіна, Виноградов 1993, 97-98], [Фокін 2004, 12]. Отже, немає необхідності доводити об’єктивну необхідність транспозиції. Індивідуальність виявляється в способі транспозиції та різному лексичному наповненні транспозитів (завдяки різним способам відтворення реалії). Об’єктивним в обох перекладах слід вважати збереження семантики обставини часу.

Можна легко передбачити, що, окрім описаної трансформації, граматичну транспозицію, викликану об’єктивними нормативними та системними розбіжностями між мовами, можуть зазнавати такі безеквівалентні структури, як конструкції з герундієм, інфінітивом, граматикалізовані конструкції.

2. Значно частіше в дослідженому корпусі зустрічається транспозиція другого типу, тобто, транспозиція тих граматичних одиниць оригіналу, які теоретично мають формальний відповідник у мові перекаду. Найчастіше цей тип перекладацької транспозиції охоплює синтаксичну роль означення, зокрема, перетворення узгодженого в неузгоджене та навпаки (у нашому доволі скромному корпусі ця трансформація становить 40% від усіх транспозицій). Тема розбіжності у вживанні узгодженого та неузгодженого означень в іспанській та українській мовах не є новою (див., напр., О.М.Калустова “El adjetivo en español, ruso y ucraniano” [Kblustova 1996, 167’180]), і широта функціонально-семантичного поля атрибутивності дозволяє робити взаємні перетворення в перекладі

різних видів означень, починаючи від іменникових синтагм, аж до підрядних означальних речень [Фокін 2005, 32]. Розглянемо приклад, в якому є два неузгоджених означення та проаналізуємо їхні відповідники в обох варіантах перекладу.

Con ganas de aire y de sol, me he aburrido tanto, que al salir me he sentido cubierto por una leve ceniza casi a punto de convertirse en pimienta de irritación. [Lorca 1972, 109]

Спрага сонця й повітря так мучила мене, що, виходячи звідси, я ніби відчував на шкірі шар попелу, їдкоого, як розтертий перець. [Лорка 1975, 105]

Спраглий повітря і сонця, я так там знудьгувався, що, вийшовши звідти надвір, почув себе ніби вкритим тонким шаром порошу, що дразнив мені шкіру майже як пекучий перець. [Лорка 2002, 212]

Перше з неузгоджених означень відноситься до підмета „yo”, який тут випущено, з огляду на відносну неузуальність формального підмета-займенника в іспанських особових реченнях. [Kochubinska-Smychkowska 2002, 45]. Окрім того, що означення неузгоджене, це воно є відокремленим. Відокремленість надає йому напівпредикативного характеру, і в ньому вгадується, виходячи з контексту, значення причини, оскільки воно передує складнопідрядному реченню наслідку. В перекладі М.Лукаша це предикативне значення реалізоване перетворенням цієї одиниці в головне речення, яке логічно вписується в складнопідрядне речення наслідку. В перекладі Є. Гулевича означення залишається відокремленим, однак воно вже, на відміну від оригіналу, є узгодженим, оскільки відповідний прикметник узгоджується в роді та числі з підметом „я”. В цьому прикладі об’єктивним слід вважати необхідність вживання трансформації неузгодженого означення (в цьому нас переконує штучність буквального перекладу). Проте, транспозиція є не єдиним, хоч і зручним, способом подолання міжмовної розбіжності: в першому перекладі застосовано конверсію, в другому – транспозицію. Конверсія призводить до глибших змін у перекладному реченні. При перекладі порівняння, “casi a punto de convertirse en pimienta de irritación” в двох перекладах вжито різні варіативні та okazіональні лексичні відповідники; „їдкий/що дразнив”; „пекучий/розтертий”.

Близькою до об’єктивної слід вважати тенденцію Є. Гулевича до перетворення відокремленого означення у перекладі, що вже описано в дидактичній літературі як спосіб перекладу [Калустова та інш. 2000, 8]. Щоправда, кожний переклад по-своєму є об’єктивним: у першому перекладі враховано об’єктивну узуальну тенденцію української мови, в другому ж – граматичну особливість авторського стилю, адже в

іспанській мові в цього означення можливі, принаймні, декілька трансформів, але застосоване саме відокремлене означення. Виходить, що, з одного боку, норма та узус цільової мови є для перекладача об'єктивним мірилом, на яке він може орієнтуватися. В той самий бо ж час, авторські граматико-стилістичні особливості, які не обов'язково вписуються в узуальність, які є його індивідуальною рисою, в художньому перекладі можуть стати для перекладача об'єктивною даністю [Коваль 1991, 10-11], яку можна та слід відтворити, за можливістю, у перекладі.

Розглянемо ще один приклад з неузгодженим означенням:

Así, pues, no quiero que nadie confunda al duende con el demonio teológico de la duda, al que Lutero, con un sentimiento bñquico, le arrojo un frasco de tinta en Nuremberg (...) [Lorca 1972, 110]

*Не треба плутати дуенде ні з теологічним демоном сумніву, що в нього Лютер, **пойнятий чисто вакхічним поривом**, кинув чорнильницею в Нюрнберзі (...)* [Лорка 1975,] НА СТИКУ СТОРІНОК

*Отже, я хочу також, аби дуенде не плутали ні з теологічним демоном сумніву, в якого Лютер з **його вакхічним чуттям** яось жбурнув чорнильницею в Нюрнберзі (...)* [Лорка 2002, 214]

Відокремлене означення є непоширеним в українській мові, однак не є остаточно небажаним. Калькування відокремленого означення (див. переклад Є.Гулевича) можна було б критикувати в перекладі хіба що за умов його зловживання. В першому перекладі простежуємо врахування об'єктивної тенденції до меншого узусу відокремленого означення в цільовій мові, ніж в мові оригіналу, інший переклад, натомість, ближчий до оригіналу. Відтак, можна вважати, що, як і в попередньому прикладі, перекладач опиняється перед дилемою, чи передавати індивідуальні граматичні особливості авторського стилю, чи враховувати норму мови перекладу. На нашу думку, якщо авторські особливості граматичної стилістики не виходять за межі норми мови оригіналу, в перекладі пріоритет слід віддавати нормі та узусу цільової мови. При цьому питання узусу може бути пов'язане зі статистичним критерієм. Так, структура типу „з його вакхічним почуттям” може бути вжите, але нечасто. Отже, саме в таких випадках, коли перекладацьке рішення підпорядковується певному статистичному критерію, який перекладач та редактор відчують, як носії мови, інтуїтивно, транспозиція має ймовірносних характер. Там, де один перекладач буде вдаватись до транспозиції, інший може вжити цей прийом в іншому місці. Отже, коли транспозиція викликана об'єктивними розбіжностями в узусі, її об'єктивність можна розглядати комплексно: наскільки точно враховано узус в усьому тексті, а не на рівні транспозиції окремої вихідної одиниці.

Окрім означення, такі транспозиції відбуваються при перетворенні прислівникових виразів у прислівники, дієслівно-іменних аналітичних конструкцій в синтетичні та навпаки.

Таким чином, об'єктивні та індивідуальні риси можна виділити як при транспозиції безеквівалентних, так і інших граматичних одиниць. В транспозиціях обох досліджуваних типів об'єктивним є збереження синтаксичної функції, суб'єктивним (індивідуальним) можна вважати використання варіативних та оказіональних лексичних відповідників у транспозитах.

При перекладі безеквівалентних граматичних структур, як-то: іспанських абсолютних конструкцій, перифрастичних конструкцій з неособовими формами дієслова, об'єктивним чинником транспозиції є розбіжності між мовою оригіналу та мовою перекладу на рівні системи, норми. Суб'єктивність виявляється у використанні перекладачами різних способів транспозиції.

При перекладі граматичних одиниць, які можуть мати формальні еквіваленти в мові перекладу, транспозиція по'язана з розбіжностями в узусі, частотності вживання одиниць, і об'єктивність використання транспозиції тут носить вже не облігаторний, а ймовірно-статистичний характер, отже, суб'єктивним можна тут розглядати вже сам факт використання/невикористання транспозиції, окрім, безперечно, різних способів транспозиції та різного лексичного наповнення в перекладі. Такі транспозиції особливо часто відбуваються при перетворенні іспанського неузгодженого означення в узгоджене та навпаки, прислівникових виразів у прислівники, дієслівно-іменних аналітичних конструкцій в синтетичні.

Більшість названих типів транспозицій в іспансько-українському перекладі частково досліджувались, однак всі вони заслуговують на подальше вивчення, як в аспекті суб'єктивного/об'єктивного, так і в кількісно-статистичному плані.

1. Алесіна Н.М., Виноградов В.С. Теорія і практика перекладу. Іспанська мова. – К.: Вища школа, 1993. – 206 с.
2. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. - М., 1978. - С. 157-167
3. Вікіпедія: вільна енциклопедія www.wikipedia.org
4. Гарсія Лорка Ф. Теорія і гра дуенде. // Думки про мистецтво (пер. М.Лукаша). К.: Мистецтво, 1975. – с. 105-144.
5. Гарсія Лорка Ф. Теорія і гра дуенде. // Думки про мистецтво (пер. Є.Гулевича). // Перекладацька майстерня. Т. 1. Художні переклади. Львів-Дрогобич: Коло, 2002. – с. 212-228.
6. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. - М.: Р.Валент, 2001 – 393 с.
7. Калустова О.М., Шиянова І.М., Танич К.А., Квасюк Н.Ю., Коломієць М.О. Курс письмового перекладу. Іспанська мова. – Granada: Мйtodo Ediciones, 2000. – 180 с.
8. Коваль Я.Г. О взаимосвязи объективного и субъективного в художественном переводе // Теория и практика перевода: Республ. межвед. науч.сб.– 1991.– Вып.17.– С.3-11.
9. Коптілов В.В. Художній переклад і структурна типологія // Мовознавство. – 1969. – №

5. – С. 29-35. 10. Нуриев В.А. Психолингвистический статус грамматических преобразований при переводе художественного текста: на материале французского и русского языков: Дис. ... канд. филол. наук. – М: РГБ, 2005. – 250 с. 11. Павич М. Звёздная мантия. Спб., 2001. – 239 с. 12. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с. 13. Туровер Г. Стилистическая транспозиция в устном переводе // Тетради переводчика: научно-теоретический сб. – 1968 – Вып. 5. – С. 122-126. 14. Фокін С.Б. Трансформація граматичної категорії стану (на матеріалі іспанської та української мов). Арэф. дисертації... канд. филол. наук. – К., 2004. – 18 с. 15. Фокін С.Б. Відтворення семантики атрибутивності в українсько-іспанському перекладі (на прикладі підрядних означальних речень) // Вісник Київського університету. Серія: Іноземна філологія. – К., 2005 – Вып. 39. – С. 28-32. 16. Blvarez Calleja M. A. Estudios de traducción. Madrid: Uned. – 1994. 17. Garcna Lorca F. Теорна у juego del duende. // Obras completas. Madrid: Aguilar, 1972. – P. 109 – 121. 18. Kblustova O. El adjetivo en español, ruso y ucraniano: análisis contrastivo y traductológico // Sendebor: Revista de la Facultad de Traducción e Interpretación de Granada – Granada, 1996. – № 7 – P. 167-180; 19. Kochubinska-Smychkowska J. Sintaxis del español moderno. – К.: Вид-во КНУ імені Тараса Шевченка. – 2002. – P. 128 20. Lypoz Guix J.M. Jacqueline Minett W. Manual de traducción inglés/castellano. Теорна у práctica. Barcelona. Gedisa, 1997 – 365 p. 21. Newmark P. Manual de Traducción. – М. Сбtedra, 1992. – 364 p. 22. Terminologie de la traduction / Translation terminology / Terminología de la traducción / Terminologie Der Übersetzung. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. – 433 p.